

Ерфан Є. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Erfan Y. A.

*Candidate of Economic Sciences
Docent, Associate Professor at the Department
of International Economic Relations of Uzhhorod National University*

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті досліджено особливості міжнародної міграції висококваліфікованих працівників, проблеми та наслідки інтелектуальної міграції. Проаналізовано основні напрями та центри тяжіння мігрантів у світі. Охарактеризовано фактори впливу на міжнародну міграцію висококваліфікованих кадрів. Визначено місце України в міжнародній міграції висококваліфікованої робочої сили.

Ключові слова: міжнародна міграція, інтелектуальна міграція, «витік мізків», висококваліфіковані працівники, міграційні процеси, безвізовий режим, міжнародна мобільність.

Вступ та постановка проблеми. У сучасному світі значних масштабів набула міждержавна інтелектуальна міграція. Між країнами переміщуються значні потоки трудових ресурсів високої і вищої кваліфікації різних спеціальностей і професій.

Сьогодні інтелектуальна міграція є серйозною проблемою у світі. Головним чином ця проблема стосується країн із менш стійкою економікою. Держави не в змозі задовольняти достатньою мірою всі потреби населення, а населення не бажає миритися з відсутністю достатньої уваги. З цього випливає бажання виїхати в інше місце, в іншу країну, де праця більш високо оплачується, де більшою мірою цінується розумова робота. Це вигідно для приймаючих країн, оскільки вони часто мають можливість вибирати більш висококваліфіковані і гідні кадри.

Для країн, які втрачають своїх інтелектуалів, явище «відпливу умів» проявляється з гіршого боку. Якщо міграція є тимчасовою, то може приносити користь країні-донору у формі додаткового капіталу. Але здебільшого міграція здійснюється на тривалі терміни або на весь період життя. Через це країна втрачає частину свого інтелекту.

Інтелектуальна міграція як явище суперечливе і неоднозначне вимагає конкретних заходів щодо її впорядкування, яке повинне здійснюватися за допомогою міжнародно-правового регулювання міграційних процесів з урахуванням глобальних інтересів світового співтовариства, об'єктивних можливостей окремо взятих держав і особливостей розвитку народонаселення в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематиці міжнародної міграції висококваліфікованих працівників приділяли увагу багато вчених. Наприклад, О. Груздінський розглядає міжнародну науково-технологічну співпрацю, її причини, переваги та бар'єри, звертає увагу на можливість міждержавної кооперації без «впливу інтелекту»; В. Федорінов акцентував свою думку на необхідності формування і розвитку ефективного ринку інтелектуальної власності в Україні; Л. Леденцова описує відтік молодих спеціалістів та студентів, що навчаються за кордоном, розглядає сучасний етап «відпливу молодих умів» у контексті інтернаціоналізації освіти та глобалізації інтелектуальної еліти.

Дослідженням проблем міжнародної інтелектуальної міграції присвячені роботи таких науковців, як Дж. Солт,

А. Вільямс, Р. Іредейл, Г. Горн, Дж. Орефісе, Е. Ровенштайн та ін. Однак у зв'язку зі введенням безвізового режиму між Україною та ЄС відбулися зміни у міграційних процесах. Тому ця тема не є досить вивченою та становить інтерес для системного вивчення.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей міжнародної міграції висококваліфікованих робітників, визначенні проблем та наслідків «відтоку мізків».

Результати дослідження.

Явище інтелектуальної міграції притаманне майже всім країнам, і особливо тим, в яких попит на фахівців із вищою освітою значно меншим, ніж їх пропозиція. Ринок праці не в змозі забезпечити висококваліфікованих фахівців робочими місцями, оскільки розвиток економіки країни не забезпечує відповідного працевлаштування фахівців із вищою освітою. У такому разі країни стають так званими інтелектуальними донорами, оскільки значна частина їх високоосвічених громадян мігрує, як правило, до економічно розвинених країн.

Однею з характерних закономірностей сучасної міждержавної міграції наукових кадрів є значне і постійне збільшення її масштабів, залучення у світовий міграційний оборот кадрового потенціалу науки більшості країн світу.

Помітно зростає активність країн третього світу у залученні вчених, які, на відміну, наприклад, від США та Німеччини, пред'являють попит на наукові кадри не тільки вищої, але й середньої кваліфікації. Великий попит на вчених, насамперед на професорсько-викладацький склад, існує в Китаї, який не приховує свого інтересу до вчених із країн Східної Європи та СНД.

Міжнародна міграція висококваліфікованих кадрів є одним із видів міжнародної міграції та одержала назву інтелектуальної міграції, або «відпливу умів». «Витік мізків» – процес, за якого з країни або регіону емігрують учені, фахівці та кваліфіковані робітники з економічних, рідше політичних, релігійних чи інших причин. Цей термін визначається енциклопедією Britannica як «міграція освічених або професійних кадрів з однієї країни, сектора економіки або галузі в іншу, зазвичай для одержання кращої оплати або умов життя» [1].

У конкуренції за перевагу в залученні інтелекту як носія і генератора сучасних наукових знань і високих технологій першість належить США. З середини 1970-х рр. і до

початку XXI ст. вони залучили 250 тис. висококваліфікованих фахівців, понад 18% зайнятих у сфері інформаційних технологій США становлять іноземці [2].

В останнє десятиліття у зв'язку зі швидким економічним розвитком зростає міграція висококваліфікованих фахівців до Республіки Корея, Сінгапуру, Таїланду, Малайзії, Індонезії, Гонконгу, Китаю.

В Україні, як і в деяких сусідніх країнах, високий рівень освіти, особливо в технічному і фізико-математичному напрямі. Україна має значний потенціал в інноваційних галузях, зокрема у сфері ІТ.

Дослідження міграційних процесів свідчать, що відносно більшу привабливість для високоосвічених потенційних мігрантів має ЄС порівняно зі Сполученими Штатами. Під час громадських консультацій, проведених "Blue card", потенційні та фактичні мігранти відзначили сильну привабливість кількох держав-членів ЄС, таких як Німеччина (32%), Франція (11%), Нідерланди (8%) та Сполучене Королівство (7%), США (30%), Канада (27%), Норвегія (14%) та Австралія (11%). ЄС загалом високо оцінює такі фактори, як добробут та охорона здоров'я, рівень заробітної плати та можливості працевлаштування [3].

В умовах жорсткої конкуренції Європа привертає увагу працівників до актуальних професій. Близько 25% мігрантів, що перебувають натеper в ЄС, мають вищу освіту порівняно з понад 35% у країнах, які не є членами ОЕСР [4]. 22% мігрантів, які прибули до Європи між 2006 та 2016 роками, були віком від 25 до 29 років, 53% – у віці від 25 до 39 років. Крім того, основна маса мігрантів відзначається серед працездатного населення у віці 25–64 років, що становить майже три чверті усього населення. Проте ЄС, як правило, залучає малограмотних мігрантів, тоді як країни, що є членами ОЕСР, більш прихильні до високоосвічених мігрантів [5].

Особливою проблемою для роботи в державах-членах ЄС є те, що національна політика, спрямована на залучення висококваліфікованих працівників, не надає громадянам третіх країн право на проживання та роботу в країнах ЄС. Для довгострокового проживання висококваліфікованих працівників на території ЄС була заснована «Blue Card», яка являє собою схвалений дозвіл на роботу в ЄС (Директива Ради 2009/50/ЄС) та дозволяє висококваліфікованим громадянам, що не є членами ЄС, працювати та жити в будь-якій країні в межах Європейського Союзу, за винятком Данії, Ірландії та Об'єднаного Королівства, які не підпадають під цю пропозицію. Термін «Blue Card» був придуманий аналітичним центром Bruegel, натхненним «Green card» Сполучених Штатів.

На відміну від віз в США, європейська система «Blue card» забезпечує більший захист працівників, а саме дозволяє возз'єднувати сім'ю, а власники «Синіх карток» ЄС не залежать від своїх роботодавців під час подачі заявки на довгострокове проживання.

Щодо робочої сили США, то вона становить близько двох третин від рівня ЄС, і має порівняно низькі темпи трудової міграції, однак США приймає близько 200 000 кваліфікованих трудових мігрантів щороку, а трудова міграція в Канаду, Нову Зеландію та Австралію приблизно вдвічі перевищує середнє значення в ЄС щодо розміру їхніх ринків праці.

Згідно з опитуванням інституту «Gallup», 33% всіх висококваліфікованих працівників світу, які планують мігрувати, віддають перевагу ЄС порівняно з 19%, які віддають перевагу Сполученим Штатам, а 48% обирають інші країни світу (Китай, Австралія, Швейцарія, Росія, Нова Зеландія) [6].

США для залучення мігрантів застосовують політику, керовану попитом, і найбільше зацікавлені у висококвалі-

фікованих мігрантах із третіх країн з культурних та економічних причин. Висококваліфіковані працівники-мігранти можуть виходити на ринок праці США на тимчасовій основі або як законні постійні жителі (з так званою «зеленою картою»).

Очікується, що протягом наступних двадцяти років попит на вищу освіту буде різко зростати. За прогнозами, до 2030 року понад 200 мільйонів висококваліфікованих працівників віком від 25 до 34 років будуть мати вищу освіту у всіх країнах ОЕСР. Важливо, що 40% інтелектуальних працівників будуть винятково з Китаю та Індії, тоді як Сполучені Штати та ЄС становитимуть трохи більше ніж 25%. Очікується, що до 2040 року кількість студентів у всьому світі досягне 414 мільйонів [7].

Міжнародна міграція робочої сили зумовлена різними причинами: політичними, релігійними, національними, расовими, сімейними тощо, але головними причинами залишаються економічні. Це насамперед нерівномірність економічного розвитку різних країн, що зумовлює незбігання попиту на робочу силу з її пропозицією у різних регіонах світової економіки.

Однією з найважливіших причин міжнародної трудової міграції є відмінності у рівнях заробітної плати, які дуже значні у країнах розвинутих і тих, що розвиваються.

Як бачимо на рис. 1, за інформацією Євростату, станом на 1 січня 2017 року найвищий рівень мінімальної заробітної плати (1999 євро на місяць) встановлений у Люксембурзі. Ще 6 країн ЄС мають середньомісячну мінімальну зарплату, яка перевищує 1,3 тис. євро (Великобританія, Нідерланди, Бельгія, Німеччина, Ірландія, Франція).

У США мінімальна заробітна плата встановлена (у перерахунку на валюту ЄС) на рівні 1192 євро на місяць.

Серед країн ЄС найнижчі рівні мінімальних зарплат встановлені у Болгарії (235 євро) та Румунії (275 євро), що у 6–8 разів нижче рівня найзаможніших країн Євросоюзу.

Україна за рівнем мінімальної заробітної плати відстає від найбідніших країн ЄС (110 євро). Найбільші падіння мінімальних зарплат у доларовому еквіваленті сталися у 2009 (на –17%), 2014 (на –31%), 2015 (–42%) роках. У 2017 році відбулося зростання мінімальної зарплати (рис. 2).

Якщо порівнювати поточний рівень мінімальної заробітної плати України та окремих країн пострадянського простору, то можна побачити, що тут цифри є більш близькими. Так, мінімальна заробітна плата у Білорусі у перерахунку на євровалюту становить 127 євро на місяць, у Росії – 123 євро, у Казахстані – 69 євро на місяць.

Для українських трудових мігрантів основними факторами «притягання» є висока якість життя закордоном, висока заробітна плата, можливість професійної самореалізації, стабільна політична система та високоякісна освіта [9].

Якщо порівнювати вікову категорію, то можна сказати, що українські трудові мігранти беруть участь у міграції у більш зрілому віці (в середньому у 34 роки). На короткотермінову міграцію припадають 64%, а на довготермінову міграцію – 71% саме у продуктивному віці 18–44 років. Переважно люди, які старші 45 років, більше беруть участь у короткостроковій трудовій міграції, тоді як вікова група людей 30–44 років спрямована на довготермінову міграцію.

Треба зазначити, що українські трудові мігранти мають найвищий відсоток освіченості (37%) серед мігрантів, які мають завершену вищу освіту. Проте це не означає, що освіта і досвід відповідають потребам ринку праці України або країни призначення. Як відзначають аналітики, велика кількість освічених та талановитих людей, які працюють за кордоном, сприяють певному рівню «витоку мізків».

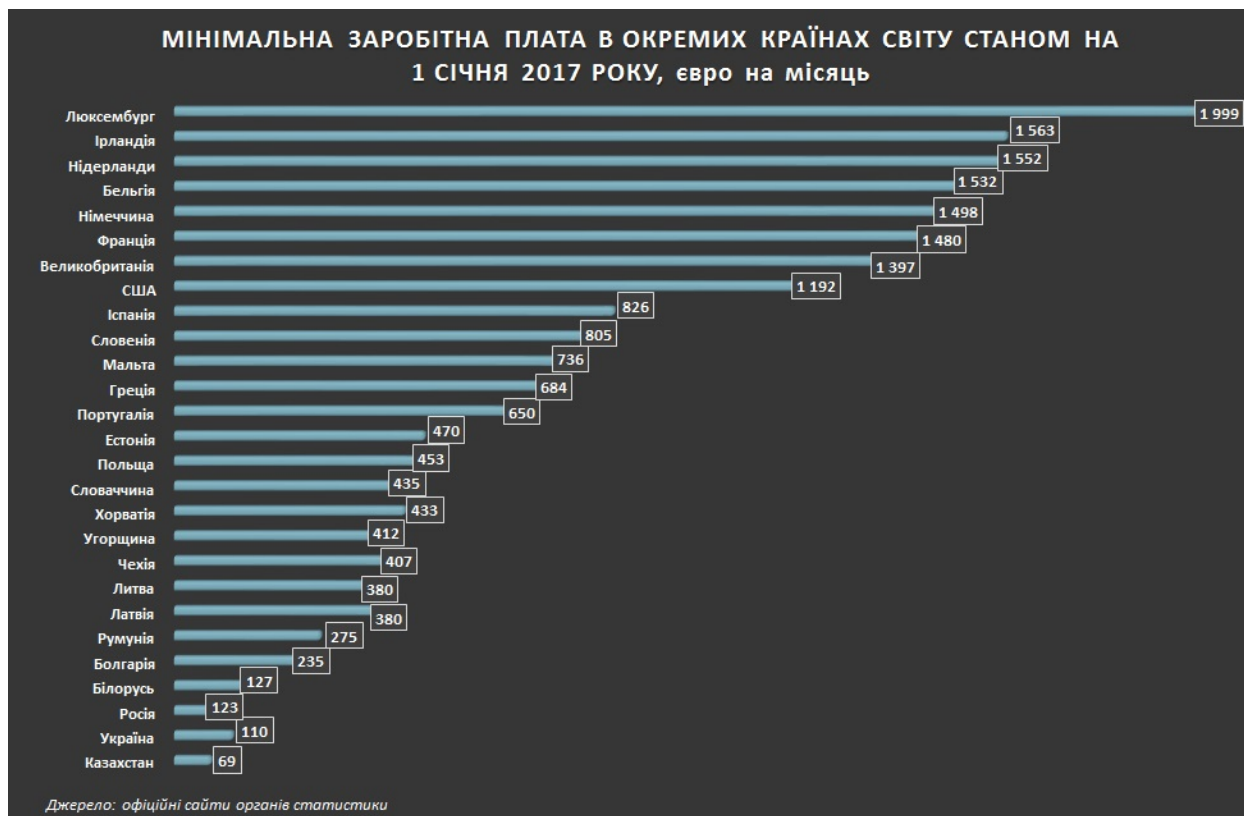

Рис. 1. Мінімальна заробітна плата в окремих країнах світу станом на 2017 р.

Джерело: [8]

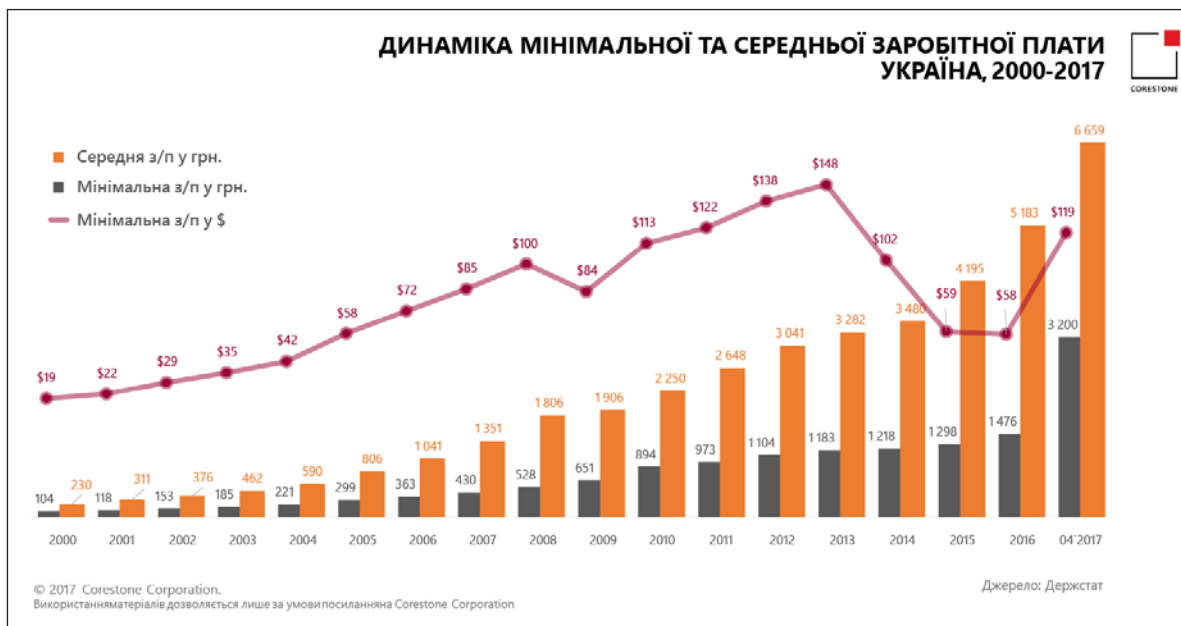

Рис. 2. Динаміка середньої та мінімальної заробітної плати в Україні в 2000–2017 р.

Джерело: [10]

Через зменшення народжуваності, старіння населення та зростання дефіциту трудового потенціалу європейські країни зацікавлені у надходженні робочої сили з-за кордону.

Сьогодні Україна для ЄС є одним із найбільших джерел постачання мігрантів, а країни ЄС – головним на-

прямом міграції для українців. Оцінки щодо кількості українських мігрантів в Європі не є точними у зв'язку з відсутністю повністю стандартизованих визначень та специфіки міграційної статистики в країнах – членах ЄС. У різних джерелах вони коливаються біля цифри 1 млн. осіб.

Введення безвізового режиму між Україною та ЄС сприятиме подальшому розвитку міграції, адже для українців це – можливість вільного пересування Європою та повноцінна присутність на загальноєвропейському міграційному просторі.

Зі введенням безвізового режиму частка тих, хто має намір здійснити подорож до Європи, закономірно збільшилася – на 50%. Хоча найбільш поширеною метою тих, хто планує скористатися безвізовим режимом, є відпочинок, 23% респондентів заявили, що збираються виїхати до ЄС із метою працевлаштування, чим зумовлені серйозні проблеми. Адже без віз можна здійснювати лише короткочасні подорожі (до 90 днів упродовж 180 днів) із приватною метою (туризм, відвідання друзів чи родичів, пошук бізнес-партнерів, участь у семінарах, конференціях). Право на працевлаштування не передбачається [11].

Використання українцями безвізового режиму для заробітків за кордоном може привести до збільшення нелегальної трудової міграції, з якою пов'язані значні ризики для особи, а також вкрай негативні наслідки для країни, аж до призупинення безвізового режиму.

Оскільки за рівнем життя наша держава значно поступається європейським сусідам, які до того ж стимулюють прибуття якісної та кваліфікованої робочої сили з-за кордону, необхідної для розвитку їх економік, еміграційні втрати населення цілком вірогідні. Водночас, як показав досвід інших країн-сусідів ЄС, які тримають курс на євроінтеграцію, можливість безвізових поїздок активізувала міжнародну мобільність, проте не привела до масового відпливу населення, а інколи навіть зменшила еміграцію. З одного боку, завдяки можливості вільно подорожувати зникла потреба в перебуванні за кордоном триваліший час, а з другого – на інтенсивність міграції впливало покращання ситуації на батьківщині в результаті активної співпраці і допомоги з боку ЄС.

Ризиком інтенсифікації міграції з України в напрямі ЄС є помолодшання її складу, що зазвичай супроводжує спрощення процедур переїзду. Опитування, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва в червні 2017 року, показало, що у вільному пересуванні Європою насамперед зацікавлені молоді люди до 30 років (60% проти 39% загалом, 21% для осіб, старших 60 років), що й закономірно. Саме ця категорія населення є найбільш мобільною, краще освіченою, зі знаннями іноземних мов. Молодь приваблює не лише подорожування, а і навчання за кордоном [12].

Навчання за кордоном часто є кроком до подальшої еміграції. Адже значна частина громадян, які здобувають освіту в зарубіжних державах, не повертаються на Батьківщину після завершення навчання.

Зростання міжнародної мобільності громадян завдяки набутим українцями можливостям безвізових поїздок до ЄС сприятиме поглибленню контактів між людьми, розвитку економічної та культурної співпраці, пошуків політичного діалогу, прискоренню модернізації країни. Водночас воно може привести до активізації міграційних процесів, що особливо ризиковано в умовах демографічної кризи. Тому поряд із забезпеченням належного функціонування безвізового режиму необхідно зосередитися на ліквідації причин міграції українців за кордон, передусім фахівців, молоді. Реальним запобіжником втрат людських ресурсів, спричинених еміграцією, може бути лише успішне реформування та розвиток України.

Породжені міграцією виклики та проблеми вимагають від уряду України спільних з ЄС адекватних відповідей, що мають бути реалізовані через засоби мігра-

ційної, соціальної, економічної, зовнішньоекономічної політики, захисту прав людини тощо. Найбільш важливим у цьому аспекті є вдосконалення державної міграційної політики. Її завдання мають бути спрямовані не на зменшення міграційних потоків з України до ЄС, адже в умовах глобалізації та євроінтеграції України це фактично неможливо. Її мета – забезпечення подальшої реалізації євроінтеграційних намірів у площині міграції «Україна – ЄС» та отримання державою і суспільством максимальних вигід від неї.

Загалом для зменшення масштабів інтелектуальної міграції держава має спрямувати свою політику на розвиток та ефективне використання інтелектуального потенціалу шляхом:

- активного залучення талановитої молоді до наукової діяльності;
- забезпечення фінансування наукової сфери на достатньому рівні;
- забезпечення гідної заробітної плати у науковій сфері;
- подолання корупції на всіх рівнях, а насамперед в освіті;
- забезпечення оновлення матеріально-технічної бази науково-дослідної сфери;
- визначення пріоритетних для держави наукових напрямів, за якими має здійснюватися підготовка наукових кадрів;
- створення сприятливих умов праці з оснащеними необхідними технічними засобами лабораторіями, що сприятиме реалізації творчого та інтелектуального потенціалу;
- підвищення рівня соціальної захищеності працівників наукової сфери;
- стимулювання вітчизняного бізнесу до ефективного використання наукових розробок українських учених;
- забезпечення більш тісної співпраці вищих навчальних закладів з науково-дослідними інститутами;
- здійснення системи заходів щодо тих учених і спеціалістів, які здобули міжнародне визнання (створення для них нових лабораторій, інститутів тощо);
- підвищення ефективності науки й освіти загалом [13, с. 4–11].

Висновки. Інтелектуальна міграція є складним явищем, яке неоднозначно впливає на соціально-економічний розвиток країн-донорів та країн-реципієнтів.

Сьогодні офіційні статистичні джерела не в змозі оцінити реальні масштаби інтелектуальної міграції через відсутність єдиних уніфікованих методичних підходів щодо вимірювання інтенсивності міграційних процесів висококваліфікованих працівників. Це негативно позначається на можливості оцінки кількісних та якісних параметрів інтелектуального заробітчанства. Тому першим важливим кроком у державній політиці щодо підвищення інформаційного рівня статистичної інформації є впровадження найсучасніших технологій її обробки.

Глобалізація економіки суттєво прискорює процеси міжнародної міграції робочої сили. Україна на міжнародному ринку праці посідає одне з провідних місць серед країн-донорів з інтелектуального ресурсу та фактично бере участь в економічному розвитку країн світу. Ця участь має певні протиріччя й потребує удосконалення. І доки країна залишається донором населення, засобами державної міграційної політики необхідно забезпечити законні та впорядковані міграційні переміщення, захистити права мігрантів, використати переваги та мінімізувати негативні наслідки міграції.

Список використаних джерел:

1. Global Statistics, Brain Drain. URL: cap-lmu.de/fgz/statistics/brain-drain.php.
2. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції населення / Е.М. Лібанова, О.В. Позняк. 2002. С. 118.
3. Chaloff J. The framework for labour migration in European Union countries and the policy impact of the EU Blue Card Directive. 2016 С. 4.
4. Regional integration and labour mobility linking trade, migration and development / United Nations. URL: http://www.unescap.org/sites/default/files/STESCAP2688_No81.pdf.
5. Kancs A., Ciaian P. The EU Blue Card – Managing Migration Challenges and Opportunities for Developing Countries. 2015. С. 2.
6. Gubert F. and Jean-Noël Senne. Europe as a Single Labour Market Destination. 2016. С. 135.
7. Chaloff J. Labour Migration Policy Development in the EU: Policy Features and Influence of Directives. 2016. С. 9.
8. Економічний клуб. І ЗНОВУ ПРО ГРОШІ: МІНІМАЛЬНІ ЗАРОБІТНІ ПЛАТИ В УКРАЇНІ ТА СВИТІ. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/i-znovu-pro-grosi-minimalni-zarobitni-platy-v-ukrayini-ta-sviti>.
9. Ляшенко О.М. Особливості трудової міграції України / О. Ляшенко, Ю. Шампанюк // Молодий вчений. 2016. № 4. С. 125.
10. Економічний клуб. МІНІМАЛЬНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА: УКРАЇНА ТА ЄС. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/minimalna-zarobitna-plata-ukrayina-ta-yes>.
11. Migrants in Europe. A Statistical Portrait of the First and Second Generation Eurostat (2015). URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/>.
12. КМИС: для трудоустройства в ЕС собираются ехать 17% украинцев. URL: <https://mresearcher.com/2017/05/kmis-dlya-trudoustrojstva-v-es-sobirayutsya-ehat-17ukraintsev.html>.
13. Горда М.В. Интеллектуальная миграция: проблемы та шляхи їх вирішення в Україні / М.В. Горда, Г.О. Зелінська // Молодий вчений. 2017. № 3 С. 4–11.

**ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНОЙ МИГРАЦИИ
ВИСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ РАБОТНИКОВ**

Аннотация. В статье исследованы особенности международной миграции высококвалифицированных работников, проблемы и последствия интеллектуальной миграции. Проанализированы основные направления и центры притяжения мигрантов в мире. Охарактеризованы факторы влияния на международную миграцию высококвалифицированных кадров. Определено место Украины в международной миграции высококвалифицированной рабочей силы.

Ключевые слова: международная миграция, интеллектуальная миграция, «утечка мозгов», высококвалифицированные работники, миграционные процессы, безвизовый режим, международная мобильность.

FEATURES OF INTERNATIONAL MIGRATION OF HIGH-SKILLED WORKERS

Summary. In this article the features of international migration of high-skilled workers, problems and consequences of intellectual migration are investigated. The main directions and centers of gravity of migrants in the world are analyzed. The factors influencing the international migration of high-skilled personnel are described. The place of Ukraine in international migration of high-skilled labor is determined.

Key words: international migration, intellectual migration, brain drain, high-skilled workers, migration processes, visa-free regime, international mobility.

UDC 330.341

Zhuravlova Yu. O.
*Candidate of Sciences in Public Administration (PhD),
Doctoral Student
Odessa National Economic University*

Журавльова Ю. О.
*кандидат наук з державного управління,
докторант
Одеського національного економічного університету*

PUBLIC GOODS AS A FACTOR OF HUMAN DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

Summary. The article examines the impact of such public goods as education, healthcare, and the environment on the human development of the country. The state of health, education, environment in Ukraine is considered. It is noted that health is an indicator of the level, method, and quality of life of people. Education enhances the general intellectual and cultural level of society. The level of education and the state of the environment directly affect the health of the population. Human development depends on life expectancy, knowledge gained, access to resources that provide a decent standard of living.

Key words: human development, public goods, education, health, environment.